

Димитрије Синаит је најстарији српски књижевник

19.10.2015. -

Да су се Срби служили глагољицом, то се одавно зна, иако је доскора био познат релативно мали број споменика који се на непосредан или посредан начин могу везати за српско средњовековно наслеђе. Углавном се сматра да је српска писменост материјално посведочена тек од последњих деценија XII века. Разлог је у томе што се веровало да су сви старији споменици, нарочито, изгубљени. Па ипак, више пута је истицано да Мирослављево јеванђеље и други споменици од универзалног значаја нису могли настати ни из чега, односно из скромне, неразвијене културе.

По својим општим карактеристикама, нарочито због системских „моравизама“ и припадности латинском обреду, на чело сачуваног старословенског споменичког наслеђа обично се стављају Кијевски листићи, за које неки филолози држе да су чак и из саме Велике Моравске (пронађени су око 1870. године на Синају, а данас су у Кијеву). Њихова прва страница исписана је касније (XI–XII век), на другом терену, такође је везана за латински обред, али се језички уклапа у источнојужнословенски књижевни простор.

Палеографска истраживања су показала да је ову страницу писао „Димитрије грешник“ (донедавно познатији као „олтарник“), заједно с пасхалном таблицом и помеником у Синајском служабнику, књижевним записима у Синајском псалтиру који носи његово име – такозваном Димитријевом псалтиру (оба споменика су источног обреда), као и једну секцију у Синајском мисалу.

Димитрије Синаит је писар врло препознатљивог рукописа, крупних и помало немарно писаних слова, за кога проф. Хајнц Миклас, руководилац тима из Беча који тренутно највише ради на проучавању новопронађених синајских глагољских рукописа, истиче да представља кључну фигуру синајске глагољске писмености.

По овим налазима, Димитрије је у Свету земљу стигао из Дукље – Зете, вероватно из црквенополитичких разлога, чиме се побија у међувремену развијена хипотеза, заснована на опсервацијама језичког система, да је Димитрије „источнобалканског порекла“. О Димитријевом језику се више не може судити само на основу једног споменика него на основу свих који су му приписани.

У Димитријевом изразу се, преко спорадичних огрешења о конзервативну ортографску норму, јасно разазнаје српска редакција старословенског језика која се, превасходно, очитује у сфери фонологије. Готово све језичке црте које на видело износи наша анализа, задржаће српска редакција у наредним столећима, без обзира на даље језичке промене у штокавској говорној бази, које ће, током времена, мање-више налазити свој пут до конзервативне књижевнојезичке форме. (Након XII века то више неће бити системски, да би се избегло поистовећење књижевног и народног језика, па ће српску књижевну културу трајно обележити диглосија).

Димитријеве списе одликује у начелу „тачна“ употреба „јусова“, за разлику од сувремених средњобугарских споменика код којих је у одговарајућим позицијама њихово мешање узело маха. У штокавском идиому се разликују рефлексии ових назала, па писар Димитрије без већих проблема „правилно“ (у његовом времену анахроно) користи наслеђени систем „јусова“. За Димитрија је употреба „јусова“ одраз књижевне културе.

Видимо, тако, књижевника који, поред словенске традиције, познаје и латиницу и грчки алфабет, нормално се служи глагољицом и ћирилицом без неконтролисаног мешања. На посредан начин се види да је за Димитрија ћирилица ипак нешто „обичније“ писмо, писмо за свакодневну употребу, за разлику од глагољице која задржава нарочиту, литургијску функцију.

Димитријев књижевнојезички израз, као што је истакнуто, без сумње извире из источнојужнословенског наслеђа, с којим је у непрекидној вези (о томе нарочито сведочи спорадично мешање „јусова“). **Прецизније – он има упориште у традицијама Св. Климента (Охридског) који је деловао у данашњој јужној Албанији – у долини Шушице, са средиштем у Велици, данашњој Велчи.**

Када се узме у обзир и чињеница, одавно истицана, да је Димитрије пореклом из некакве планинске регије, која је под утицајем локалних култова који су ширени из романског Дубровника, може се закључити да културни круг из кога он потиче треба тражити на релативно ограниченом простору. То је данашњи југозападни спој Црне Горе с Републиком Српском, тамо где се Дукља спајала с Травунијом. У Травунији је, наиме, одраније стабилизван дубровачки црквени утицај. Само је она могла наступити као медијатор ка непосредном, источном суседству које је доскора, с југоисточне стране, било отворено утицајима православне Драчке митрополије.

А тај простор је у једном неутврђеном тренутку у другој половини XI века, како показује актуелна историографија, потпао под црквену надлежност Дубровачке архиепископије. Још је Стојан Новаковић, крајем XIX века, јасно сагледавао путеве словенске писмености која је доходила у српске крајеве с југа данашње Албаније, а један од њих водио је од Драча – преко Скадра даље ка северу.

У настанку Димитријевог псалтира, у којем се Димитрије и потписао, учествовала су три писара и најмање два коректора код којих се запажају ћирилички умети, што поткрепљује претпоставку о њиховом западнобалканском пореклу. То би могло да значи да је Димитрије био на челу писарске групе која је деловала крајем XI и почетком XII века на Синају, где се, по мишљењу Владимира Розова, у томе времену и формирала словенска колонија. (Исто тако ће и Св. Сава, стотину година касније, организовати књижевни рад српских монаха на Светој Гори, такође у једном од главних центара источног дела хришћанске васељене.)

У Димитријевом раду видимо врло архаичне текстове српске редакције. Наслаге старинске ортографије која се у српској средини дуго и упорно држала, пре свега у црквеним текстовима, збуњивале су истраживаче у анализи и препознавању споменика са српскога говорног подручја. Јасан увид у Димитријеву писану заоставштину, као и правилно тумачење редакцијских одлика Маријиног јеванђеља (за које је недавно показано да је ипак први представник српске редакције, а не „само“ старословенски споменик написан на српском терену), пружају нам сигурност у идентификовању најстаријих српкословенских споменика.

Пред нама искрсава до сада замућен и несагледив књижевнојезички континуитет од краја X до истека XII века. Сигурно је, дакле, да српкословенска писменост има документован и непрекинут низ од раног средњег века до новог доба (крај X – средина XVIII века).

Српска писана реч у прва два века превасходно је глагољска, а у осталих шест – ћириличка.

Филолошки факултет Универзитета у Београду / Институт за српски језик САНУ

Појмовник

Глагољица је прво словенско писмо које је саставио Константин Филозоф – Св. Ђирило у другој половини IX века.

Диглосија је коришћење у истој заједници двеју варијаната истог језика или чак различитих језика.

Јусови су слова за бележење носних самогласника (а, љ, ж, љ).

Кијевски мисал, познатији као Кијевски листићи, представља остатке некадашњег грегоријанског сакраментара на старословенском језику (седам сачуваних пергаментских листова писаних глагољицом).

Манастир Свете Катарине један је од најдревнијих православних манастира на свету. Налази се у подножју Хорива (где се Господ јавио Мојсију), на Синајском полуострву, и у себи чува огромна културноисторијска блага, међу којима и рукописе изузетног значаја и старине (грчки, арапски, грузијски, словенски, етиопски итд.).

Маријино јеванђеље је један од најстаријих старословенских глагољских споменика. Писано је на прелазу X на XI век на српском терену и за Србе је, по речима Стојана Новаковића, исто што и Остромирово јеванђеље за Русе (1056–1057).

Мирослављево јеванђеље је једна од најзначајнијих српских рукописних књига, настала у последњим деценијама XII века, нађена у Хиландару у XIX веку, данас у Народном музеју у Београду.

Синајски мисал је богослужбени зборник западног обреда (садржи латинске мисе), писан глагољицом у XI веку, пронађен 1975. године у манастиру Свете Катарине.

Синајски служабник је словенски литургијар (зборник црквених служби) источног обреда, писан глагољицом у XI веку, одраније познат у манастиру Свете Катарине.

Српска редакција старословенског језика представља српску верзију првог словенског књижевног језика која ће столећима живети као једини српски књижевни језик, све до смене руском редакцијом у другој четвртини XVIII века (српском редакцијом се служио и Св. Сава).

Др Виктор Савић,
Политика